

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 23 • Sayı / Issue: 2 • Aralık / December 2023 • 21-36

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: 10.30627/cuilah.1382077

KÂDÎ ABDÜLCABBÂR'A GÖRE TIBB-I NEBEVÎ RİVÂYETLERİNİN HZ. PEYGAMBERİN NÜBÜVVETİNE DELÂLETİ

The Narrations of The Prophet of Medicine Proof of Muhammed's Prophethood According to Qadi Abd Al-Jabbâr

Hamdi AKBAŞ

Arş. Gör. Dr. Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kalam Anabilim Dalı, Adana, Türkiye

PhD. Res. Assist, Çukurova University, Faculty of Divinity, Department of Kalam, Adana, Türkiye

hamdiakbas83@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0002-1362-8118>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 27.10.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 12.12.2023

Yayın Tarihi/Published: 31.12.2023

Bu çalışma, Hamdi AKBAŞ'a ait "İslâm Kelâmında Delâil'ün-Nübüvve (Hicri V. Asır) başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Hamdi Akbaş).

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

KÂDÎ ABDÜLCABBÂR'A GÖRE TIBB-I NEBEVÎ RİVÂYETLERİNİN HZ. PEYGAMBERİN NÜBÜVVETİNE DELÂLETİ

The Narrations of The Prophet of Medicine Proof of Muhammed's Prophethood According to Qadi Abd Al-Jabbâr

Öz

İnsan Tanrı'nın kendisine bahsettiği hayatı uzun ve sağlıklı sürdürebilmenin gayreti içerisinde. Onun bu çabası hayatın önemli bir gerçeği olan hastalıklarla başarılı bir şekilde mücadele edebilmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Nitekim insan kendisine emanet edilen canı korumak adına zaman içerisinde oluşturulan tıbbi tecrübeler/gelenek merkezinde hareket etmeye özen göstermiştir. Onun bu hassasiyeti Hz. Peygamber'in gündeminde yer bulmuş, o da dönemin şartları merkezinde sağlıkla ilgili çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur. Hz. Peygamber'in nübüvvetini kabul eden Müslümanlar, sağlıkla ilgili tavsiyelerini dikkate alırken İslâm'a ve onun nübüvvetine karşı çıkan gruplar bu tavsiyeleri art niyetli olarak değerlendirmek suretiyle eleştirmişlerdir. Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat etmek isteyen delâil müelliflerinden Kâdî Abdülcabbâr da sağlıkla ilgili tavsiyelerine getirilen itirazlara verdiği cevaplarla onun nübüvvetinin hakikatini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu minvalde onun muarızlarının iddiaları merkezinde, Hz. Peygamber'in sağlıkla ilgili tavsiyelerini daha çok aklî bir zeminde değerlendirdiği dikkat çekmektedir. O, Hz. Peygamber'in bir tabip ve eczacı olmadığı halde isabetli veya faydalı tavsiyelerde bulunmasını onun nübüvvetinin delilleri arasında değerlendirir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Nübüvvet, Hz. Muhammed, Tıbb-ı Nebevî, Delil

Abstract

Human strives to live the life God has given him long and healthy. His efforts are directly linked to his ability to successfully combat disease which is an important fact of life. As a matter of fact, in order to protect the life entrusted to them, human beings have taken care to act in the center of medical experiences/tradition created over time. This sensitivity of his found a place in the agenda of Prophet's Muhammad and he made various health-related recommendations in the center of the conditions of the period. While Muslims who accepted the prophethood of Prophet Muhammad took his health-related recommendations into consideration, groups opposed to Islam and his prophethood criticized these recommendations as malicious. Qadi 'Abd al-Jabbar, one of the authors of the dalâil who sought to prove the prophethood of the Prophet Muhammad, tried to reveal the truth of his prophethood through his answers to the objections raised against his health-related recommendations. In this respect, it is noteworthy that in the center of the claims of his opponents, he evaluated the Prophet Muhammad's health-related recommendations mostly on a rational basis. He considers the fact that the Prophet Muhammad was not a physician or a pharmacist, yet he gave accurate or useful advice as evidence of his prophethood.

Keywords: Kalam, Prophethood, Muhammad, Medicine of the Prophet, Evidence

GİRİŞ

İnsan tarih boyunca hayatını huzur ve mutluluk içerisinde sürdürebilmek için büyük mücadele vermiştir. Onun bu mücadelesinde kendisine yüklenen anlam hayatını yönlendirmesinde belirleyici bir rol üstlenmiştir. İnsan var oluş gayesini keşfetmeye çalışırken kendisine verilen yaşam hakkını da muhafaza etmeyi arzulamıştır. İnsanın bu çabası Tanrı'nın gönderdiği elçilerle desteklenmiştir. Nitekim İslâm'ın korunmasını emrettiği beş temel esastan biri de can/sağlık olmuştur. Bedenimiz Allah'ın bize emaneti olarak kabul edilmiş, bu emanete sahip çıkmamız istenmiştir. Çünkü insan gerek dinî gerekse dünyevî yükümlülüklerini ancak sağlıklıyken hakkıyla yerine getirebilecektir.¹

Sağlıklı bir şekilde yaşamını devam ettirmek isteyen insan için hastalık, menfi bir durum da olsa hayatın önemli bir gerçeğidir. Bu anlamda insanlık için hastalıklarla mücadele oldukça önemlidir. Dolayısıyla insan kendisine emanet edilen canını/sağlığını koruyabilmek adına tıp ilmine büyük ehemmiyet göstermiştir. Nitekim tarihi süreçte hastalıkların tedavisi için geliştirilen tecrübeye dayalı tıbbî yöntemler, toplumdan topluma nakledilirken geleneksel tıp olarak adlandırılan büyük bir birikimin de meydana geldiği görülmektedir. İnsan sağlığının önemine vurgu yapan Allah Resulü'nün de insanlık tecrübesinin ortak ürünü olan bu birikimden büyük ölçüde istifade ettiği de bilinmektedir. Hz. Peygamber de kendisinin ve ashabının sağlığı ile ilgilenerek hastalıklar karşısında tedbirler alınmasını tavsiye etmiştir. O, genellikle tavsiyelerinin fayda sağlayacağını düşündüğü kimselere “*Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın*”² ve “*Korunma tedbirleriniz alın*”³ âyetlerini bildirmek suretiyle sağlıklarına önem vermeleri gerektiğini hatırlatmıştır.⁴

Hz. Peygamber'in sağlık hususundaki tavsiyeleri merkezinde gelişen Müslüman tıp anlayışı zamanla önemli bir geleneğin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. İslâm düşüncesinde daha çok Hz. Peygamber'in sağlıkla ilgili tavsiyelerini ifade etmek için bu gelenek, “Tıbb-ı Nebevî” kavramı ile ifade edilmiştir. İslâm literatüründe bu terkip hastalıkların tedavisi ve sağlığın korunması hakkında Hz. Peygamber'den nakledilen hadisler ve bunlar hakkındaki eserler için kullanılmıştır. İlgili eserlerde kullanılan hadislerin onlu, hatta yüzlü rakamlarla ifade edilebilecek seviyede olması tıp hususunda nebevî beyanatın göz ardı edilemeyecek düzeyde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu durum Hz. Peygamber'in sağlıkla ilgili tavsiyelerinin dikkat çekecek nitelikte olduğunu göstermektedir.⁵ Nitekim hadis eserlerinde bu meseleyle ilgili “*Kitâbü't-Tıbb*” ve “*Kitâbü'l-Merdâ ve't-Tıbb*” başlığı altında çeşitli bölümlerde ve “*et-Tıbbü'n-Nebî*”, “*et-Tıbbü'n-Nebevî*” ve “*Kitâbü't-Tıbb ve'l-Emrâz*” gibi isimlerle telif edilen müstakil eserlerde bir araya getirilen rivâyetlerde Hz. Peygamber'in sağlığa dair tavsiyeleri nakledilir.⁶

İslâm dünyasında tıbb-ı nebevî denilen bu tür bir tıp literatürü X. yüzyıldan itibaren gelişme göstermiştir. Fıkıh âlimleri dinî meşruiyete sahip bir tıp geleneği kurmak için öncelikle hadis kaynaklarına başvururken bu telif türü özellikle XIII. yüzyıldan itibaren büyük itibar kazanmaya başlamıştır.⁷

Süreç içerisinde önemli bir tıbb-ı nebevî külliyyatının oluşması, Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat etmek isteyen delâil müelliflerinin dikkatinden de kaçmamıştır. Nitekim bu müellifler, Hz. Peygamber'in sağlıkla ilgili rivâyetlerini onun nübüvvetini ispat etmek üzere ilgili

¹ Yurt, Kamuran, *Kâdî Abdülcebbar'da Hz. Muhammed'in Peygamberliğinin İspatı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2022, s. 86.

² Bakara 2/95.

³ Nisâ 4/102.

⁴ Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M. Şerif Eroğlu-Ömer Aydın, ed. Hüseyin Hansu, TYEKB. Yay., İstanbul 2017, s. 1194.

⁵ Atmaca, Veli, “Tıbb-ı Nebevi Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi (Bibliyografya Denemesi)”, Hikmet Yurdu, 2013, C: VI, S: 11, ss. 39-74, s. 49-51; Yavuz, Adil, “Tıbb-ı Nebevî Hadislerinin Kaynakları ve Kapsamı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 2020, sayı: 8, ss. 15-34, s. 20.

⁶ Bilgen, Osman, *Tıbb-ı Nebevî Literatürü ve Tarihsel Süreç*, *Uluslararası İslâm & Tıp (Tıbb-ı Nebevî) Kongresi*, 07-10 Ekim 2015, Adana 2016, s. 445-449; Aba, Veli, “Tıbb-ı Nebevî Bağlamında İlâhî Şifanın Kaynağı ve Değeri Üzerine Teolojik Değerlendirmeler”, *Akademik Siyer Dergisi*, Yıl:2020, Sayı: 1, s. 116.

⁷ Pormann, Peter E., “Tıp”, *DİA*, TDV. Yay., İstanbul 2012, c. XXXXI, ss. 95-101, s. 99.

haberleri delil mesabesinde dile getirmişler ve başta rivâyetler merkezinde çeşitli değerlendirmelerle bu gayretlerini temellendirmeye çalışmışlardır.⁸ Bu anlamda tıp eğitimi almamış bir Peygamber'in tavsiyelerinin faydalı sonuçlar sağlaması onun nübüvvetinin önemli delilleri arasında görülmüştür. Nitekim V. asır delâil müelliflerinden Kādî Abdülcabbâr'ın (ö. 415/1025) *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve* isimli eserinde tıbb-ı nebevî'ye dair rivâyetleri Hz. Peygamber'in nübüvvetinin delilleri arasında zikretmesi oldukça önemlidir. Kādî Abdülcabbâr ilgili rivâyetler hakkında çeşitli değerlendirmeler yaparken İslâm'a ve Hz. Peygamber'in nübüvvetine karşı çıkan başta mühlidler olmak üzere Yahudilik ve Hristiyanlık gibi diğer dinî grupların itirazlarına aklî ve naklî delillerle cevaplar vermeye gayret eder.⁹ Onun tıp ve tabiplerin maddeci ve nedensellik merkezindeki iddiaları karşısında sağlıkla ilgili rivâyetlerin delâletine dair aklî çıkarımları nübüvvetin ispatında oldukça dikkat çekicidir. Bu çalışmamızda Kādî Abdülcabbâr'ın *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve* isimli eserinde zikrettiği tıbb-ı nebevî rivâyetlerinin Hz. Peygamber'in nübüvvetine delâleti hususundaki değerlendirmelerini/tespitlerini ele almayı planlamaktayız. Zira Kādî Abdülcabbâr'ın bu tavrının, akılcı Mu'tezilî geleneğin delâil anlayışını yansıtması bakımından önemli olduğunu söylemek gerekir.

1. DÖNEMİN TIBBINA VE TABİPLERİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ

Kādî Abdülcabbâr *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve* isimli eserini İslâm'a ve Hz. Peygamber'in nübüvvetine getirilen itirazları merkeze alarak telif etmiştir. Hicri IV. ve V. asırda İslâm düşüncesinin teşekkülünde Hz. Peygamber'in risâletine karşı çıkan grupları muhatap alan Kādî Abdülcabbâr, Müslüman toplumun tıp ilmine olan ihtiyacını karşılayan tabiplerin maddeci/materyalist bir anlayış merkezinde gizliden veya aleni bir şekilde Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkâr ettiklerine ve onların İslâm düşüncesine zarar verici faaliyetler sergilediklerine temas eder. Eserinde daha çok Hristiyan ve mühlidî kimliklerle İslâm düşüncesine zarar vermek isteyen bazı tabiplerin Hz. Peygamber'in sağlıkla ilgili tavsiyelerini eleştirmek suretiyle Müslümanların nübüvvet düşüncesi üzerinden itikâdlarına zarar vermeyi hedeflediklerini vurgular. Kādî Abdülcabbâr'ın onların bu girişimlerinin bâtıllığını aklî bir zeminde ortaya koymaya gayret ettiği görülmektedir.¹⁰

Kādî Abdülcabbâr, tıpla ilgili eleştirilerini daha çok dönemin tabipleri ve onların kullandıkları yöntemlerin farklılıkları ekseninde bir araya getirir. O, tıbbın tecrübî bir ilim olduğunu ön plana çıkarırken bu tecrübelerin süreklilik arz etmiyor oluşunu onun bir ilim olarak kabul edilmesindeki en büyük engel olarak görmektedir. Ona göre sürekli olmayan tecrübeler aynı tarzda devam etmediklerinden ilim olarak kabul edilemez. Zira ilim olan bir şeyde değişim mümkün değildir. Dolayısıyla toplumdan topluma veya dönemden döneme farklılık ve değişiklik gösteren tıp geleneği, ilim olarak kabul edilemez. Bu anlamda Kādî, bir fiilin fâilsiz meydana gelmeyeceğini, fâilin fiilden önce bulunup hayat ve kudret sahibi olmasıyla fiilin muntazam ve muhkem olmasının fâilin âlim olmasını gerektireceğinin bilinmesinde olduğu gibi ilimde bir değişimin olmayacağını düşünmektedir. Ona göre tabiplerin ilaçla tedavi sonucunu tahmin edememeleri, hasta hakkında uyguladıkları tedavide olumlu sonuçlar almalarının yanı sıra bazı durumlarda da olumsuz neticelerle karşılaşabilmeleri tıbbın bir ilim olmaktan ziyade tecrübî bir birikim olduğunun bir diğer delilidir. Zira tıp uzmanlarının belirli bir ilaçla tedavi etmeye karar verdikleri bir hasta hakkında kendilerine “Eğer bu ilacın içilmesi halinde kesin iyileşme olur mu?” ya da “Eğer içilmez ise kesin olarak hasta ölür mü?” şeklindeki sorulara “Bilmiyoruz” şeklinde kesinlik ifade etmeyen bir cevap vermeleri de bu durumu teyit eder niteliktedir. Bu hakikatin bizzat tabipler tarafından dile getirildiğini söyleyen Kādî, bazı hastaların ilaçla şifa bulduğu gibi

⁸ İslam düşüncesinde nübüvvetin ispatıyla ilgili geniş bilgi için bkz. Önal, Recep, “İslam Kelamı'nda Nübüvvet'in Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2/2 (2013), 151-178

⁹ Topaloğlu, Bekir, “Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve”, *DİA*, TDV. Yay., İstanbul 2011, c. XXXX, ss. 535-536, s. 535.

¹⁰ Bkz. Kādî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 1140-1194.

bazılarının da aldıkları ilaç neticesinde hastalıklarının daha da nüksetmesini ve bazı ölümcül hastaların da tahminlerin ötesinde şifa bulmalarını bu minvalde değerlendirir.¹¹

İslâm dininin tedaviyi yasaklamaktan ziyade teşvik ettiğine dikkat çeken Kâdî Abdülcabbâr, tıbbın yetersizliğine/çaresizliğine de vurgu yapar. Ona göre tecrübeleri farklılık arz eden tabipler, kendi hastalıklarının tedavisine bile çözüm üretemeyebilmektedirler. Bu anlamda o, bir şairin “Eğer ilaç yapan ölüyorsa ilaç kullananın da ölmesi normaldir” sözü ile bir başka şairin “Cahil koyun çobanı, tıp bilgini Calinus’un yaşadığı hayatı yaşar” şeklindeki sözlerine atıf yapar. Nitekim Kâdî Abdülcabbâr’ın koyun çobanının cahil olmasına rağmen Calinus (ö. 200 [?]) gibi uzman tabiplerden daha sağlıklı ve uzun yaşadığının insanlar tarafından kolaylıkla müşahade edilebildiğine dikkat çekerken neredeyse hastalanmayan tabibin olmadığına da vurgu yapması oldukça manidardır. Ayrıca o, Sâbiî toplumun tıpta çok ileri düzeyde olmalarına rağmen insanların ömür sürelerinin çok kısa olduğunun bilgisini bu görüşünün doğruluğuna delil getirir. Ona göre tıpta çok ilerleyip onun hakkını vermek suretiyle kendilerini korumaya çalışan bu topluluğun yaşadığı hastalıkların ve sakatlıkların, hayatlarına ve sağlıklarına önem vermeyen câhil ve fakir toplulukların hastalıklarından daha fazla olması oldukça şaşırtıcıdır. Bu topluma mensup insanların birçoğunun genç yaşta öldüğünü, dolayısıyla yaşlı nüfuslarının oldukça az olduğuna dikkat çeken Kâdî, seksen yaşındaki tıp uzmanı Ebu’l-Hasan b. Harun’un (ö. ?) genç oğlunu kendisi hayatta iken defnetmesini bu gerçeğin önemli örneklerinden biri olarak aktarır. Yine o, Ebu’l-Hasan b. Beks (ö. ?), Sinan es-Sâbiî (ö. 335/946-47) ve İbnu’l-Mehzul (ö. ?) gibi çok sayıda tabibin genç yaşta ölmesini tıp sanatının sağlık ve esenlik sağlamadaki yetersizliğine delil getirir. Burada Kâdî Abdülcabbâr, insanî bir faaliyet olarak gördüğü tıbbın eksiklikler ve hatalar barındırdığına dikkat çekerken tıpla ilgilenen kimse ya da milletlerin şifa aramada düştükleri yanılgılara vurgu yaparak Hz. Peygamber’in tıpla ilgili tavsiyelerini nübüvvetine delil getirmesi tıp birikimin tamamen faydasız bir birikim olmadığını gösteren önemli bir değerlendirmedir. Nitekim onun *Murabba’u’l-Ahnef* isimli eserin müellifi tabip Yahyâ b. Hâlid (ö.?)’in kazancını tıp sanatından sağlamadan humma hastalığı gibi çeşitli hastalıkları tedavi edip iyileştirdiğine vurgu yapması da bu hususu teyit eder niteliktedir.¹²

Hastaların Allah’a müracaat etmek suretiyle şifa aramasının yanı sıra tedavi âdetlerini de kullanmasında bir beis görmeyen Kâdî Abdülcabbâr, ancak şeriatın helal kıldığı şeylerle tedavi olunabileceğini savunur. O, bu düşüncesini Hz. Peygamber’in “Allah sizin şifanızı haram kıldığı şeylerde yaratmamıştır”¹³ şeklindeki sözü ile temellendirir.¹⁴ Ayrıca o, sağlıklı olmanın selamette kalmak anlamına gelmeyeceği hakikatini Hz. Peygamber’in “Selamet bize hastalık olarak yeter”¹⁵ şeklindeki rivâyetiyle delillendirmeye çalışır. Zira sağlıklı bir insanın –çok güçlü uzman bir tabip de olsa- yaşlanıp yıpranması ve değişmesi herkes tarafından bilinen bir vakiadır. Nitekim Kâdî Abdülcabbâr, Ebû Osman Amr b. Ubeyd’in (ö. 144/761) bir şairden aktardığı “Kişi hayatta kalma süresi uzatılacak olsa, hayatta kalmayı ve onda nefsinin arzularına kavuşmasını ister. Fakat onun için uzun bir hayat, o hayatta yıpranmanın alıp götürdüklerini görmekle meşgul olmaktır.” şeklindeki sözlerini bu gerçeğe işaret eden önemli bir değerlendirme olarak telakki eder.¹⁶

Kâdî’ya göre İslâm toplumu içerisinde yaşamlarını sürdürüp sağlık hizmeti veren mülhîdî tabipler, Müslüman hastalara kasten haram yiyecek ve içecekler tavsiye etmek suretiyle itikâdî yapılarına zarar verecek nitelikte tedavi uygulamaya çalışmışlardır. Nitekim Kustâ b. Lukâ (ö. 300/912-13), Huneyn b. İshâk (ö. 260/873) ve Zekeriyâ er-Râzî (ö. 313/925) gibi mülhîdlerin din düşmanlıkları merkezinde bu tür faaliyetler sergiledikleri bilinmektedir. Bu tabipler içki, nebiz ve domuz etinin haram kılınışından nefret ettikleri halde hastalarına bu yiyecek ve

¹¹ Kâdî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilî’n-Nübüvve*, s. 1146-1150; Akbaş, Hamdi, *İslâm Kelâmında Delâilü’n-Nübüvve Geleneği (Hicri V. Asır)*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm bilimleri Anabilim Dalı, (Basılmamış doktora Tezi) Adana 2023, s. 209.

¹² Kâdî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilî’n-Nübüvve*, s. 1174.

¹³ İbn Hibbân, Ebu Hâtim Muhammed, *el-İhsân fi Tagrîb Sahîhi İbn Hibbân*, thk. Şuayb Arnavut, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1998, c. IV. s. 234.

¹⁴ Kâdî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilî’n-Nübüvve*, s. 1152-1154.

¹⁵ Kâdî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilî’n-Nübüvve*, s. 1152.

¹⁶ Kâdî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilî’n-Nübüvve*, s. 1152.

içecekleri rahatlıkla tavsiye etmişlerdir. Böylece onlar, İslâm toplumunda itikâdî bakımdan fikrî ihtilafların yaşanmasına yönelik tavırlar sergilemişlerdir. Nitekim Kâdî Abdülcabbâr, nebiz içmekten uzak duran bir Müslüman hasta gördüklerinde ilaç olarak Irak ehlinin bunu mubah saydıklarını söyleyerek nebiz tavsiye ettiklerini, nebize ruhsat veren ve Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) nebiz konusundaki görüşünü kabul eden birileriyle karşılaştıklarında da onun yanında hurmayı ve hurmadan yapılan şeyleri kötilediklerinin bilgisini aktarır. Ayrıca o, bu tabiilerin hastanın kaynatılmış üzüm suyu içip diğer içeceklerden uzak durduklarını gördüklerinde “*Kaynatılmış üzüm bir şey değildir. Şifa, ateş dokunmamış olandadır*” diyerek şifa arayışlarını yanlış yönlendirmek suretiyle İslâm'a ve Hz. Peygamber'in nübüvvetine gizli düşmanlıklar sergilediklerini ifade etmektedir.¹⁷

Mülhîdî tabiilerin tıp kitaplarında yer verdikleri yalan ve yanlış bilgilerle bu sahadaki birikime de büyük zarar verdiklerine işaret eden Kâdî, Huneyn b. İshak'ın bu husustaki “*Hayvanların cisimleri sıcak ve rutubetli olan havadan oluşmaktadır*” şeklindeki tutarsız iddiasını bu meyanda dile getirir. O, Huneyn b. İshak'ın varlıkların nasıl yaratıldığı hususunda herhangi bir bilgiye sahip olmadığına vurgu yaparken Allah'ın varlıkları bu halleriyle yaratmak istediği için onların bu niteliklerle var olduklarını, zira dilemesi halinde maddeleri kendi aralarında birbirine dönüştürebileceğini dile getirir. Ona göre mükemmel bir nizam ve düzen içerisinde yaratılmış olan insanın sesi, hareketi, iradesi, inancı ve sükûnu vb. bütün fiillerini yoktan ortaya koyduğunun bilinmesi gibi insanı yaratan ezeli, kadim, hayy, kâdir, âlim, hakîm olarak hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah'ın bütün varlıkları yoktan yaratması da inkâr edilemeyecek bir husustur.¹⁸

Kâdî Abdülcabbâr, Müslüman olmayan tabiilerin İslâm düşüncesine ve toplumuna oldukça fazla zarar verdiğini beyan eder. O, bu tabiilerin Müslüman âlimlere yanlış tedavi uygulayarak onların ölümlerine sebep olduğuna dair çok sayıda vakayı bu düşüncesine delil getirir. Yaptığı bir iş nedeniyle Sâbiî tabiiler arasında husumet oluşan Müslüman âlimlerden Ebu'l-Hasan b. Ka'b el-Ensârî'nin (ö. ?) yanlış tedavi nedeniyle vefat etmesi bu meselenin vahametini göstermektedir. Yine Hocası Mervezî'nin (ö. ?) Hannûn (ö. ?) isimli tabip öğrencisine kendisine para vermeyen birinin kanını aldırarak hastayı öldürmeye çalışması ve Ebû Hâşim el-Cübbâî'nin (ö. 321/933) Aristo'nun (m.ö. 384-322) kitaplarına itiraz edip tenkitlerde bulunduğu için Yahudi bir tabip tarafından gereksiz bir şekilde kan aldırması nedeniyle hastalandırılıp öldürülmesi, İslâm itikâdî yapısının muhafaza edilmesi için Müslüman tabiplere olan ihtiyacı göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim sağlığına kavuşmak için tıbbi tedavi ve ameliyat hususunda onlara güvenip tedavi olanların kendisine büyük bir kötülük yaptığına işaret eden Kâdî'ye göre bu durum, tıp sanatının bir ilim olmaktan ziyade âdete dayalı tecrübî bir birikim olduğunun da açık göstergelerinden biridir.¹⁹

Kâdî Abdülcabbâr'ın bütün bu değerlendirmeleri tıp birikiminin zaman ve coğrafya bakımından farklılık arz etmesi gerçeği ve tıp eğitimi almış kimselerin özellikle İslâm ve Hz. Peygamber'in risâletine yaklaşımlarının olumsuzlukları ekseninde teşekkül etmiştir. Onun bu husustaki çıkarımlarını Hz. Peygamber'in nübüvvetini müdafaa merkezinde dinî bir hassasiyetle tıp eleştirisinden ziyade tıpcılara yönelik eleştirileri olarak değerlendirmek de mümkündür. Tıp ilminin tecrübî bir birikim olduğunu savunan Kâdî'nin tıp sanatının faydalı, ancak kimi hastalıklarda yetersiz kaldığına dikkat çekmesi oldukça önemlidir. Onun eleştirilerinin merkezinde toplumsal ve zamansal farklılıklar ekseninde değişen bu tecrübî birikimin İslâm ve Hz. Peygamber'e karşı hareket eden grupların kontrolünde olması ve kasıtlı bir şekilde Müslümanların aleyhine kullanılması yer almaktadır. Bu anlamda Kâdî Abdülcabbâr'ın Müslüman tabiilerin yetişmesinin öneminden bahsetmesi de bu kanaati öne çıkaracak niteliktedir.

¹⁷ Kâdî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 1156, 1180; Akbaş, *İslâm Kelâmında Delâilü'n-Nübüvve Geleneği (Hicri V. Asır)*, s. 210.

¹⁸ Kâdî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 1176-1178; Akbaş, *İslâm Kelâmında Delâilü'n-Nübüvve Geleneği (Hicri V. Asır)*, s. 211-212.

¹⁹ Kâdî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 1164-1168, 1182.

2. MADDECİ TABİPLERİ REDDİ

İslâm toplumunda tıp/sağlık hizmeti veren birçok tabibin maddenin ezeliyeti düşüncesi merkezinde her şeyi yaratan bir Tanrı fikrini kabul etmedikleri ifade edilmektedir. Onların âlemi yaratan varlığın Tanrı olduğu inancını inkâr ettikleri gibi onun gönderdiği elçileri ve getirdikleri mesajlara karşı çıktıkları bilinmektedir. Bu tabiplerin Müslüman toplumun sağlık/tıp hizmetine dair ihtiyacını gidermek gayesiyle Hz. Peygamber'in nübüvvetini eleştirerek İslâm düşüncesine zarar vermeye çalıştıkları da dile getirilir.²⁰

Âlemin ezeliyetini savunan tabiplerin tıbbi tecrübeleri üzerinden Müslüman toplumda sergiledikleri tutumu sert bir dille eleştiren Müslüman düşünürler, onların iddialarının tutarsızlığını delillerle ortaya koymaya gayret etmişlerdir. Nitekim tıp sanatının tecrübî bir birikim olduğuna vurgu yapan Kādî Abdülcabbâr, denizcilerin hava öngörülleri ile ebelerin anne karnındaki bebeğin cinsiyet hakkındaki tahminlerinde görüldüğü gibi tabiplerin hastalar üzerinde teşhiste bulunurken bazen isabetli, bazen de isabetsiz kararlar verdiğini ifade eder. Bütün bunların âdet ve tecrübe sonucu teşekkül ettiğini beyan eden Kādî, ilaç ve zehirin öldürmediği halde içenin veya kullananın zemmedildiğini söyler. Ona göre başkasını yırtıcı hayvanların önüne atan kimsenin aklen zemmedilmesinde olduğu gibi ilaç ve zehir içen bir kimsenin bu fiilinin günah olduğunu bildiği halde yapması da eleştirilir. Kaldı ki ölümün meydana gelmesi Allah'ın fiilidir. Zira Allah böyle bir davranış sonucunda âdetini ölümü yaratma olarak icra etmektedir. Bu anlamda ilaç içip sağlığına kavuşan kimsenin asla kınanmayacağına dikkat çeken Kādî, âdette galip olanın sağlık olduğuna dikkat çeker. Ancak o, öldürücü bir zehir içip iyileşen ve bunda fayda gören kimsenin helalden sapmak suretiyle dalalet düşüp günah işlemesi bakımından suçlanabileceğini ifade etmektedir. Kādî Abdülcabbâr'ın burada şeriatın helal kıldığı şeylerle tedavi olmaya izin verildiğini buyuran Hz. Peygamber'in sözü doğrultusunda görüş beyan ettiği görülmektedir.²¹

Maddenin ezeliyetini savunan materyalistlerin cansızların ve ölümlerin tabii olarak bir fiil meydana getirdiği görüşüne şiddetle karşı çıkan Kādî Abdülcabbâr'a göre cansızlardan, ölümlerden veya canlı ve kadir olmayan bir şeyden herhangi bir şekilde fiil meydana gelecek olması halinde fâilin canlı ve kadir olmasının herhangi bir anlamı kalmayacaktır. Bu durumda insanın fiilleri olan bina yapma, yazı yazma ve boya yapma gibi şeylerin kendisinden bağımsız vücûd bulmuş olması da söz konusu edilebilecektir. Eğer cansızlardan ve ölümlerden tabii olarak veya başka bir yolla fiil meydana gelecek olursa taş, deniz, su ve ateş gibi diğer cansız varlıklardan bina yapma ve boyama, marangozluk yapma ve yazı yazma fiillerin de meydana gelmesi gerekecektir. Bütün bu fiillerin tamamının ilaçlara ve zehire nispet edilen fiillerden daha basit olduğunu ifade eden Kādî Abdülcabbâr, ölüm, hayat, sağlık ve hastalığın insan fiillerinden daha büyük olduğuna dikkat çeker. Ona göre bu bağlamda materyalistlerin üç satır yazı yazamayan ve üç zira' uzunluğunda bir hasır dokuyamayan cansız varlıkların tabii olarak ölüm, hayat, sağlık ve hastalık meydana getirmelerini kabul etmeleri büyük bir cehalet örneğidir.²²

Cansızlardan veya ölümlerden herhangi bir fiilin sadır olmayacağını, fâilin canlı ve kudret sahibi olmasının zorunlu olduğunu öne süren Kādî Abdülcabbâr, âlemdeki işleyişi cansız nesnelere bağlayan düşünürlerin yanlıgı içerisinde olduklarını söyler. Akıl sahibi insanların bu hususta ihtilafa düştüklerine de değinen Kādî, münecimlerin adalet ile vefa fiillerinin Müşteri/Jüpiter'in fiili, zulüm ile ihanet fiillerinin de Merih yıldızının fiili olarak kabul ettiklerinin bilgisini verir. Maniheizm mensuplarının bunu nûr ve zulmete bağladıklarını, Cebriyye'nin ise bütün fiilleri Allah'ın canlılar üzerindeki fiilleri olduğunu iddia ettiklerini dile getirir.²³

Bütün bu iddialara ilaveten Kādî Abdülcabbâr, Ebû Ali el-Cübbâ'nin (ö. 303/916) de felekîler ve münecimlerin cansız varlıkların fiilleri hususunda "*Bitkiler güneşin fiilidir. Çünkü biz*

²⁰ Kādî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 1156.

²¹ Kādî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 1184.

²² Kādî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 1186.

²³ Kādî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 1186-1188; Akbaş, *İslâm Kelâmında Delâilü'n-Nübüvve Geleneği (Hicri V. Asır)*, s. 212.

güneş yeryüzüne doğduktan sonra bitkilerin çıktığını görüyoruz” şeklindeki ifadelerinin tutarsızlığını ortaya koymaya çalıştığına temas eder. Cübbâ’ye göre güneş, bütün yeryüzüne doğmakta, ancak birçok yerde hiçbir şey bitmemekte olduğundan güneşin doğduğu gibi battığını gözlemleyen birinin ortaya çıkan bir ürünü batışından ziyade doğuşuna hasretmesi de kabul edilebilir bir durum değildir. Cübbâî, çiftçinin sürme zamanı geldiğinde arazisini sürüp ektiğini, suladığını ve gübre atarak bitkisini büyüttüğünü, ekmediğinde de hiçbir şeyin bitmediğini söylerken bu arazinin üzerine güneş, ay ve yıldızların doğduğuna vurgu yapmaktadır. Ona göre bitkinin yetişmesinde güneşten ziyade çiftçinin emeğinin büyük olduğunu söylemek daha tutarlı bir yaklaşım olabilecektir. Zira çiftçi canlı, kadir ve âlim olup güneş, ay ve yıldızlar cansız varlıklardır. Güneş de canlı, kadir ve âlim olsaydı bile insanlar bitirme ve büyütme fiilini güneşin doğuşundan ziyade çiftçinin fiili olarak görürlerdi. Bu durumda da çiftçinin düşündüğü bolluğu meydana getirmek üzere bunu her vakit yapması gerekirdi. Durum böyle olmadığına göre bu fiil çiftçiye de ait olmayıp çiftçinin sürmesi ve güneşin doğmasından sonra Allah’ın âdetini icra etmesi üzerine ortaya çıkan bir durumdur.²⁴

Fiil ve fâil ayrımı yapamayan kimselerin bu tür yanlışlara düştüklerini söyleyen Kādî Abdülcabbâr, ateşin kendisinin değil tutuşturan insanın ateşi yakan olduğunu, okun öldürdüğü durumlarda okun değil oku atan kimsenin katil olduğunu dile getirir.²⁵ Bu anlamda Ebû Hâşim el-Cübbâ’ın de canlı, akıllı ve güçlü bir kimsenin kendisi tarafından meydana getirilen yazma ve bina etme gibi fiilleri zorunlu bir bilgiden ziyade istidlâlî bilgiyle bilinebileceğini söylediğini aktarır. Ona göre akıllı bir kimse Mani’nin söylediklerinin aksine cansızların bir fiil ve etki meydana getirmediklerini, onların iştihap görmediklerini zorunlu olarak bilir.²⁶

Hıristiyan olduğu halde mülhîdî bir tavır sergileyen Zekeriyâ er-Râzî’nin çeşitli itirazlarına da atıf yapan Kādî Abdülcabbâr, onun Allah’ın cinsel ilişki olmadan bir anda insanı yaratmaya, aklını ve kuvvetini kemale erdirmeye güç yetirmesinin imkânsız olduğunu, aksi takdirde bunu yapacağını, nitekim bunu tek seferden ziyade tedrici olarak yaptığına dair iddiasına temas eder. Ona göre üzümün önce yeşil bir koruk iken sonrasında kararıp tatlanması yaratılıştaki tedriciliğin en önemli örneklerindendir. Kādî Abdülcabbâr onun bu iddiasının geçersizliğinin aklını kullanan herkes tarafından müşahade edilebileceğini söyler. Zira âlemde cereyan eden hadiseler onun bu iddiasını batıl hale getirecek niteliktedir. Ona göre civcivlerin yumurtasından tüylü ve ana-babaya ve başka bir şeye ihtiyaç duymadan çıkması, kaz ve ördek yavrularının yüzme bilen bir şekilde çıkmaları ile bal arılarının kendi kovanlarını bina etmesi tek seferde gerçekleşen hadiseler olup Râzî’nin iddiasının geçersizliğini gösteren önemli gelişmelerdendir.²⁷

Allah’ın yarattıklarına sağlık, iştihap, görme, konuşma, güç, şehvet ve lezzet alınan şeyler bahşetmediğini söyleyen Râzî, bunu iddia edenleri temyiz gücü olmayan eşeklere benzettir. Ona göre insanların hissettiği lezzetler, kendilerinde bulunan elem ve ağrıdan kurtulup rahat

²⁴ Kādî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü’n-Nübüvve*, s. 1190.

²⁵ İslâm kelâmında insan fiillerini “tevlîd-tevellüd” başlığı altında doğrudan/mübâşir veya dolaylı/mütevellid şeklinde iki açıdan değerlendiren Mu’tezile’ye göre doğrudan fiil insanın kudret alanı içinde bulunup onun tarafından başlatılan, mütevellid fiil ise bir veya daha fazla vasıta ile gerçekleştirilen eylemi ifade eder. Bu anlamda insanın meydana getirdiği fiillerden sorumlu olduğunu ortaya koymaya çalışan Mu’tezile kelâmcılarının bir kısmı da bu teorilerini ilâhî fiillere de tatbik etmeye çalışmışlardır. Onların bu değerlendirmelerinin temel gerekçelerinden biri de âlemin ezeliyeti anlayışı merkezinde canlı veya cansız birçok varlığın yaratıcı bir konumda olup fiil meydana getirebildiğini savunarak her şeyi yaratan bir Tanrı’nın varlığını ve dolayısıyla O’nun gönderdiği elçileri reddeden maddecilerin/materyalistlerin iddialarının bâtıllığını ispat etmek istemeleridir. Nitekim Kādî Abdülcabbâr, bu tür iddiaların geçersizliğini ortaya koyabilmek adına her şeyi yaratan Allah’ın “ol” emriyle bir şeyi doğrudan yaratabildiği gibi o şeyi sebepler aracılığıyla da yaratabileceğini söylerken bu duruma da bitkilerin tozlaşması olayında rüzgârın aracılığıyla örnek gösterir. Kādî Abdülcabbâr, *el-Mugnî fî Ebvâbi’t-Tevhîd ve’l-’Adl*, Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 2012, C. IX, s. 30; Demir, Osman, “Tevlid”, *DİA*, TDV. Yay., İstanbul 2012, c. XXXI, ss. 38-39, s. 38; Kandemir, Ahmet Mekin, *Mu’tezilî Düşüncede Tabiat ve Nedensellik*, Endülüs Yay., İstanbul 2019, s. 199; Zafer, Abdul Basit, *Mutezile’nin İnsan Tasavvuru*, Fecr Yay., Ankara 2023, s. 215-220.

²⁶ Kādî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü’n-Nübüvve*, s. 1188; Akbaş, *İslâm Kelâmında Delâilü’n-Nübüvve Geleneği (Hicri V. Asır)*, s. 212.

²⁷ Kādî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü’n-Nübüvve*, s. 1156-1158.

etmeleridir. Nitekim insanlar idrar ve dışkılarını dışarı attıklarında da rahat ettikleri gibi uyuzunu kaşıyarak ve yaranın üzerine merhem sürerek bu rahatlığı hissederler.²⁸

Kādî Abdülcabbâr onun bu iddiasına her akıllı insanın lezzet aldığı şeyler ile tedavi olduğu şeyleri birbirinden ayırabileceğinin açık olması nedeniyle kabul edilemeyeceğini söyleyerek karşı çıkar. Kādî, yaşamı boyunca insanın sağlığını ve afiyetini korumak için mücadele ettiğini ve gerektiğinde bu hususta tabiplere müracaat ettiğine dikkat çeker. Ona göre Râzî'nin bu iddialarına rağmen telif ettiği tıp kitaplarının birçoğunda şehvet, sağlık, gençlik, güç ve kuvvetin korunmasına dair bölümler ayırması da oldukça ilginç bir durumdur.²⁹

Mülhidî tabiplerin kinleri sebebiyle müşahede edilebilen varlıkları görmezden gelerek zaruri bilgileri reddetmek suretiyle her şeyi yaratan Allah'ı inkâr ettiklerini söyleyen Kādî, onların insanlara şifayı kendilerinin verdiğini iddia ettiklerini dile getirir. Hâlbuki bu hususta yaşananların onların iddialarının tersine delalet ettiğinin herkes tarafından bilindiğine dikkat çeken Kādî Abdülcabbâr Râzî'nin iddialarının bâtıllığını çeşitli örneklerle delillendirmeye çalışır. Bu anlamda o, Mısır firavunu Nizar'ın ayağında çıkan çıbanın tabipler tarafından bir türlü tedavi edilememesini bu minvalde önemli bulmaktadır. Yine Belh sultanının hastalanması üzerine çağrılan Zekeriyâ er-Râzî ile Ebû'l-Kâsım el-Belhî el-Kâ'bî (ö. 319/931) arasında geçen tartışmada Kâ'bî'nin dile getirdiği fikirler bu durumu teyit eder niteliktedir. Nitekim Kâ'bî, Râzî'nin rubûbiyet ve nübüvvet hakkındaki görüşleri merkezinde kâfir olarak görülmesine rağmen Müslümanlar içerisinde yaşayıp bu meselelerde aleni tartışmalara girmesini pek makul görmemektedir. Yine Kâ'bî, kimya ilminin doğruluğu merkezinde taşı ve çamuru altın ve gümüşe çevirdiğini iddia ettiği halde eşinin nafaka alabilmek için mahkemeye gitmesinin oldukça manidar olduğunu ifade eder. Ayrıca o, İbn Mâsiveyh (ö. 243/857) gibi kendinden önceki ve döneminin tabiplerini hor görüp tıpta uzman olduğunu iddia eden bir kimsenin kendisinin görme hususunda yaşadığı sıkıntıya çözüm üretmemesini de bu minvalde oldukça şaşırtıcı bulur.³⁰ Bu verilen örnekler üzerinden hastaların tabiplerden önce Allah'a tevekkül etmeleri gerektiğini söyleyen Kādî Abdülcabbâr, Câlî'nûs'un ilaçların çoğunu ebelerden, çiftçilerden ve denizcilerden öğrendiğine vurgu yapar. Bu anlamda o, birçok tıp uzmanının bilinmeyen hastalıklara maruz kalıp öldüğü gibi kan aldırma'yı dahi bilmeyen çok sayıda insanın da sağlıklı bir şekilde uzun ömür sürebildiklerine dikkat çeker. Nitekim Rumlar'ın kan aldırma, hacamat, müşhil ilacı ve kusmanın ne olduğunu bilmeden sağlıklı bir şekilde yaşadıkları da bilinmektedir.³¹

İslâm toplumunun tıbbî ihtiyaçlarına cevap veren tabiplerin birçoğunun âlemin ezeliyeti düşüncesini benimseyerek cansız varlıklara çeşitli fiiller isnat etmek suretiyle Tanrı ve tevhit inancına zara vermeye çalıştıkları müşahede edilmektedir. Onların İslâm düşüncesine zarar verebilmek adına ortaya koydukları materyalist iddiaların geçersizliğini ispat etmeye çalışan Kādî Abdülcabbâr, âlemdeki işleyişi gözlemleyen bir kimsenin bu iddiaları kabul etmesinin aklen mümkün olmayacağına dikkat çekmektedir. Ona göre maddeci tabiplerin âlemdeki işleyişi cansız varlıklar üzerinden vuku bulduğuna yönelik geçersiz ve ifsat edici tavırlarının merkezinde İslâm'a Hz. Peygamber'e duydukları kin ve nefret yer almaktadır. Onların art niyetli yaklaşımlarının yanı sıra kullandıkları tedavi yöntemlerinin de birçok hastalık karşısında yetersiz kalması, tıp eğitimi almamış Hz. Peygamber'in sağlıkla ilgili tavsiyelerinin onun ilahî bir misyona sahip olduğuna delâlet edecek yeterliliktedir.

3. TIBB-I NEBEVÎ RİVÂYETLERİNİN DELÂLETİ

Hz. Peygamber'e atfedilen rivâyetler merkezinde onun nübüvvetini ispat etmek isteyen Kādî Abdülcabbâr, eserinde tıbb-ı nebevî ile ilgili rivâyetleri ve bu haberler merkezinde dile getirdiği değerlendirmeleri onun nübüvvetini ispat eden akli deliller arasında takdim eder. O, bu mesele hususunda daha çok tıp ilmiyle ilgilenen ve Hz. Peygamber'in nübüvvetine karşı çıkan kimse ve gruplara cevap verme gayreti içerisindeydi. Nitekim Kādî Abdülcabbâr, Hz.

²⁸ Kādî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 1158.

²⁹ Kādî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 1158.

³⁰ Kādî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 1160.

³¹ Kādî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâli'n-Nübüvve*, s. 1162.

Peygamber'in nübüvvetinin geçersiz olduğunu iddia eden kimselerin sağlıkla ilgili tavsiyelerine yaptıkları itirazlara değinirken onun "*İçinde hurma olmayan ev halkı açtır*"³² şeklindeki bölgenin beslenme kültürüne yönelik tavsiyelerini genel manada değerlendirerek eleştiri konusu yapmalarını büyük bir tutarsızlık olarak nitelendirir. Onların yaşadıkları evde hurma tüketmediği halde aç da olmadıklarını söyleyerek Hz. Peygamber'in bu sözlerinin herhangi bir geçerliliğinin olmadığını iddia etmeleri üzerine Kādî Abdülcabbâr, hurma tüketmeyen birçok millet bulunduğunu Hz. Peygamber'in ve ashabının da bildiğini, nitekim Allah Resulü'nün bu sözüyle Medine gibi hurma yetiştirilen yerlerde besin kaynağı olarak hurma tüketen toplumları kastettiğini ve onları hurmaya teşvik ettiğini dile getirir. Ona göre böyle itirazlar ancak fikir iflasına uğramış kimseler tarafından dile getirilebilir.³³

Hurmanın faydalarına da temas eden Kādî, tüketilmesi halinde yorgunluğu giderici bir özelliğinin olduğunu, bu nedenle de uzun ve meşakkatli yolculuklarda bulunan denizcilerin dostu olarak nitelendirildiğini ifade eder. Ayrıca o, Arap toplumunda da bu gıdanın önemli bir besin kaynağı olduğunu söylerken bu hususta bir bedevinin "*Gövdesi bina, dalları çıra, lifleri ziya ve meyvesi gıdadır*" şeklinde hurma tasvirine yer verir. Câhız'ın (ö. 255/869) sırf bu hususta bir kitap telif ettiğine de değinen Kādî'ya göre hurma değerli ve faydalı bir besindir. Hatta onun insanların hurma ve deve etiyle beslenen kimselerin aklının domuz eti yiyenlerden daha üstün olduğuna yönelik yorumlara da atıf yaptığı görülmektedir. Ona göre hurmayı zemmeden mülhîdî tabiplerin iddiaları batıl olup dünyanın hayırları hurma ile büyükbaş hayvanlar arasında taksim edilmiştir. Nitekim hurma başta insan olmak üzere birçok canlıya hayat veren değerli ve faydalı gıdalardandır.³⁴

Kādî, Bâtînîlerin Hz. Peygamber'in "*Oruç tutunuz, sıhhat bulunuz*"³⁵ şeklinde buyurduğunu, ancak oruç tutan kimselerin sıhhat bulmaktan öte bazen hasta olduklarını, bazen de öldüklerini iddia ettiklerini dile getirir. O, Hz. Peygamber'in bunu tüm insanlara zorunlu kılmadığını, bunu oruç tutmaya elverişli olan ve oruca ihtiyacı bulunan kimselere hitaben söylediğini ifade eder. Bu anlamda Allah Resulü de yolcu, hasta ve yaşlıların oruç tutmasının zorunlu olmadığını da beyan etmiştir.³⁶

Kādî Abdülcabbâr, Hz. Peygamber'in nübüvvetine karşı çıkan grupların onun "*Şifa, bal şerbetinde veya hacamatçının bıçağında yahut da bir Kur'ân âyetindedir*"³⁷ ve "*Mantar kudret helvası cinsindedir, suyu göze şifadır*"³⁸ şeklindeki sözlerinin tutarlı olmadığı yönünde eleştiriler getirdiklerini de ifade eder. Onlara göre bal, hummalı ve akciğer zarı iltihabı hastasına zarar verirken hacamat da felçli hastayı sakatlamış, Kur'ân okunan hasta da iyileşmemiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in sağlıkla ilgili tavsiyeleri hastalara fayda sağlamamıştır. Onların bu iddialarını tutarsız bulan Kādî, Hz. Peygamber'in tavsiyelerinin bütün hastaları kapsamamasının yanı sıra onun bazı hastalıklar için de yenilmesini yasakladığı şeylerin varlığına dikkat çeker. Hz. Peygamber'in bal için bundan başka deva yoktur, şifa sadece bunda vardır şeklinde buyurmadığına işaret eden Kādî Abdülcabbâr, onun balda şifa vardır dediğini, nitekim insanların da ilaçlarda, gıdalarda ve yiyeceklerde bulunmayan şifayı balda bulduklarını söylemektedir. Kaldı ki balın şifa olduğu bizzat Allah tarafından da bildirilmektedir.³⁹

³² Müslim b. Haccâc, Ebu'l-Hüseyn, el-Câmiu's-Sahîh, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk 1423/2002, "Eşribe", 153; Kutluay, İbrahim, "Tıbb-ı Nebvî'de Beslenmeye Dair İlkeler", *Keşkül: Sufî Geleneği ve Hayat*, 2017, sayı: 41, ss. 62-69, s. 67.

³³ Kādî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 1140.

³⁴ Kādî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 1182; Akbaş, *İslâm Kelâmında Delâilü'n-Nübüvve Geleneği (Hicri V. Asır)*, s. 208.

³⁵ Heysemî, Ebu'l-Hasan Nureddin, *Mecmau'z-Zevâid, ve Membai'z-Fevâid*, thk. Hüsamettin el-Kutsî, Kahire 1994, c. III, s. 179.

³⁶ Kādî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 1192; Akbaş, *İslâm Kelâmında Delâilü'n-Nübüvve Geleneği (Hicri V. Asır)*, s. 208.

³⁷ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed, *el-Câmi'ü's-Sahîh*, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk 2002, "Tıbb", 3.

³⁸ Müslim, "Eşribe", 157.

³⁹ Nahl 16/69: "*Sonra her türlü besleyici ürünlerden ye; rabbinin koyduğu kanunlara boyun eğerek çizdiği yollardan git!*" Onların karınlarından, farklı renk ve çeşitlerde şerbet (kıvamından bir sıvı) çıkar ki onda insanlara şifa vardır. İşte bunda da düşünen bir topluluk için açık delil bulunmaktadır."

Kādî Abdülcabbâr, hacamatta da şifa olduğunu söylerken dönemin tedavi anlayışında vücutta bulunan fazla kanın alınması için kullanılan bu uygulamanın Hz. Peygamber tarafından tavsiye edildiğini, ancak onun bu tavsiyesinin her hasta için geçerli olmadığına dikkat çeker. Hz. Peygamber'in dönemin imkânları merkezinde tavsiyelerde bulunduğu vurgu yapan Kādî Abdülcabbâr, bu minvalde onun "iki acı şeyde ne çok şifa vardır: sabır ve hardal/süfâ" buyurduğunu dile getirir.⁴⁰

Hız Peygamber'in pek çok meyve ve bitkide şifa bulunduğunu söylediğinin bilinmesinin yanı sıra bazı hastalıklar merkezinde birçok şeyin yenilmesini yasakladığı da haber verilir. Nitekim onun remed/göz ağrısı hastalığı için hurma tüketilmesini yasaklaması da bu minvaldeki uygulamalarından biridir. Hz. Peygamber'in tabip ve eczacı olmamasına rağmen sağlık hususundaki bu uygulamalarında olduğu gibi tavsiyelerinin tamamında haklı çıktığını dile getiren Kādî Abdülcabbâr, hastalara esas şifayı verenin Allah olduğuna da vurgu yapar. Kur'ân'da Hz. İbrahim'in muhataplarına Allah'ı tasvir ederken "Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur"⁴¹ şeklinde bilgiler verdiğinin biliniyor olması, Kādî Abdülcabbâr'ın bu görüşünün teyit eder niteliktedir. Kādî, Allah'ın toprağa atılıp sulanan tohumu bazen bitirip bazen bitirmediğinde olduğu gibi bazen ilaç olmadan hastalara şifa verdiğini, bazen de ilaç tedavisiyle insanları hasta ettiğini söyler. Ona göre bazı zamanlar da ise Allah'ın farklı ve zıt hastalıklara tek bir ilaçla/Kur'ân'la şifa verdiğini bu görüşüne delil getirir. Nihâyetinde yaptığı mukayeseler merkezinde Kādî Abdülcabbâr, Hz. Peygamber'in tabip ve eczacı olmadığı halde insanların onun tavsiyeleriyle şifa bulmasını nübüvvetinin aklî delilleri arasında olduğunu ifade eder.⁴²

Hız Peygamber'in nübüvvetini inkâr eden Karmatîler'in göz ilaçları arasında mantar suyunun olmadığına yönelik itirazlarının Hz. Peygamber'in bununla ilgili tavsiyesi üzerine yapıldığına temas eden Kādî Abdülcabbâr, Hint tıbbının Arap tıbbından, Rum tıbbının Fars tıbbından farklı olduğu gibi her toplumun ilacının da birbirinden farklı olduğunu vurgular. Şehirlerde yaşayanlarla köylerde, çöllerde, dağlarda, kıl ve tüy çadırlarda yaşayanların tıbbi yöntemlerinin birbirinden farklı olduğu bilinmektedir. Bu hakikat Huneyn b. İshak gibi tabipler ile Hipokrat ve Calinus gibi tabiplerin tıp ve eczacılık üzerine yazdıkları eserlerdeki farklılıklar üzerinden ortaya konulabilmektedir. Ona göre Horasan'ın birçok beldesinde yaşanan ateşli hastalıklar şifa verdiği ifade edilen et, kebab üstübeç ile tedavi edilirken Herat, Kayın bölgelerinde kuyruk ve iç yağlarının eritilip hastaya sürülmesiyle, Nisabur'da yağ, Taberistan'da ise yılın her dönemi sarımsak ile tedavi uygulaması ve Fars dağlarında yaşayanların ateşli hastalıkları soğuk civcivle tedavi etmeleri bu çerçevede değerlendirilmelidir. Kullanılan ilacın miktarının da sağlığa kavuşmada önemli olduğunu söyleyen Kādî, fazla dozda kullanılan ilacın zehire dönüşüp öldürücü hale gelebileceğine dikkat çeker. Nitekim ona göre meşhur tabip Calinus'un veremli hastalara uyguladığı biber ve zencefilin başka kimse ve hastalığa göre zehir olabilmesi, tabiplerin kullandıkları ilaçların ve tedavi yöntemlerinin farklılık oluşturduğunu göstermektedir. Nitekim Bâtınî ve Karmatîler'in böyle batıl iddialarının merkezinde onların rububiyet ve âdet bilgilerinin taşıdığı problemlerin yanı sıra tıp ve tabiplerin kültürel birikimlerinin farklılık arz ettiğini bilmemelerinden kaynaklandığı görülmektedir. Kādî Abdülcabbâr'a göre bu durum da tıbbın ilim olmaktan ziyade tecrübî bir birikim olduğunun da önemli bir alametidir.⁴³

Tıbbî farklılıklar merkezinde Kādî Abdülcabbâr, Hindistan'da yaygın olarak bulunan helîlec (Hindistan eriği) ile belîlec (Hindistan'da yetişen meyvesi fındık şeklinde olan ve zeytine benzeyen bir ağaç) isimli bitkilerin herkes tarafından şifa mahiyetinde ilaç olarak kullanıldığının bilinmemesi gibi zemzem suyunun da birbirinden farklı, hatta birbirine zıt hastalıklara şifa sağladığının herkes tarafından bilinmediğini dile getirir. Bu minvalde zemzem suyunun faydalarına da temas eden Kādî Abdülcabbâr'a göre tabiplerin tedavi ettikleri ve ilaçlardan ölen

⁴⁰ Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâhir Atâ, Mektebetü Dârü'l-Bâz, Mekke 1994, c. IX, s. 346.

⁴¹ Şuarâ 26/79.

⁴² Kādî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 1142-1144.

⁴³ Kādî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 1146-1148; Akbaş, *İslâm Kelâmında Delâilü'n-Nübüvve Geleneği (Hicri V. Asır)*, s. 209.

insanların tamamı bir araya gelseler, Allah'ın bahşettiği zemzem suyundan içerek hastalığına şifa bulanların küçük bir kısmını bile teşkil edemeyecek niceliktedir. Nitekim bu tedavi, ilk asırda sahâbe olmak üzere onlardan sonra gelen tâbiûn ve tebeüttâbiîn'in uyguladıkları bir yöntemdir. Bu gerçeği onların hayatlarını işiten ve araştıran herkesin bilebileceğini söyleyen Kâdî, Karmatîler'in bu meseleye dair farklı hastalıklarda tiryak maddesini kullandıklarını iddia etmelerinin temelinde zemzem suyunda bu mineralin bol miktarda bulunduğunu işitmelerinin ve bilmelerinin yer aldığı ifade etmektedir.⁴⁴

Mülhidlerin Hz. Peygamber'in nübüvvetine dair itirazlarından biri de onun "sefere çıkınız, ganimet bulunuz"⁴⁵ ve "Ümmetim için erken sefere çıkmak bereketli kılınmıştır"⁴⁶ şeklindeki sözlerinedir. Onlar sefere erken çıkanların ganimet bulmaktan ziyade ya soyulduklarını yahut da öldürdüklerini öne sürerek onun bu tavsiyelerinin anlamsız olduğunu söylemişlerdir. Onların bu iddialarının geçersizliğini ortaya koymaya çalışan Kâdî Abdülcabbâr, Allah Resulü'nün bunu, selamette olacağı ve fayda elde edeceği aklına yatacak şekilde yapması için ihtiyacı olan kimselere söylediğini, hastalara ve yaşlılara emretmediğini dile getirir. Nitekim sağlık açısından toplumuna önemli tavsiyelerde bulunan Hz. Peygamber'in sıcak vakitlerde de sefere çıkmayı nehyettiği ve toplumunu korumak adına şu ayetleri müjdelediği bilinmektedir: "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın"⁴⁷ ve "Korunma tedbirleriniz alın"⁴⁸ Hz. Peygamber'in muhatap olduğu insanların onun bunu ne maksatla söylediğini idrak ettiklerine işaret eden Kâdî Abdülcabbâr, Resulullah'ın engelleyici bir yağmur, soğuk veya sıcak ya da korkulası bir düşman da olsa bunu emretmediğine vurgu yapar. Ona göre Allah Resulü'nün Müslümanları deniz taşıtlarına, riskli ve tehlikeli olan her şeye binmelerini yasaklaması, hatta onun korunaklı olmayan bir güvertede gelen ve deniz dalgalı iken deniz yolculuğu yapan bir kimseyi yaşayacağı sıkıntılar karşısında sorumlu tutarak uyarması Hz. Peygamber'in tavsiyelerinin maksadını göstermesi açısından önemlidir.⁴⁹

Tıp hususunda tespit ettiği tüm bu hakikatler merkezinde Kâdî Abdülcabbâr, her halükârda insanın tıbbî birikiminin ve tecrübesinin yetersizliğine dikkat çekerken tabiplerin tıp birikiminin eğitim ve tecrübeleriyle orantılı olduğuna temas eder. Bu bağlamda o, birçok tabibin şifa arayan hastaya "Eğer benim görüşümü kabul edersen ve bu ilacı içersen, bir de kan aldırırsan iyileşirsin" şeklinde ilaç tavsiyesinde bulunduğu, ancak ilacı alan hastanın şifa bulmaktan ziyade ölmesini bu duruma örnek gösterir.⁵⁰ Ayrıca Ebu Bekir es-Sıddık (ö. 13/634) hastalandığı zaman tabip çağrılması teklifini kendisini tabiplerin hasta ettiğini söyleyerek reddettiğini aktaran Kâdî Abdülcabbâr, Reb' b. Heysem (ö. 65/685 [?]) hastalandığında tabibe gidip gitmediği sorulduğunda kendisinin bunu düşündüğünü, ancak Âd ve önceki kavimlerin kendilerinin tabipleri olduğu halde, hatta tabiplerinin de öldüğünü hatırladığı için gitmediğine dair bilgiyi de bu minvalde nakleder.⁵¹

Tabiplerin kendilerine sorulan sorulara yalan ve saçma cevaplar vermesini de onların bilgi birikimlerinin yetersizliğine bağlayan Kâdî'ya göre hastalık da sağlık da Allah'ın fiillerinden olup genel manada sıkıntılar kulların imtihan edilmesi için yaratılmıştır. Ancak tabiplerin çoğu sağlığı, tabiatı gereği hastalıkları yok eden ilaçların tesis ettiğini söyleyerek nübüvete itirazlarda bulunmuşlar, peygamberleri yalanlamışlar, Müslümanları ve şeriat ehlini câhil kabul edip rubûbiyeti, ba's ve nüşûru inkâr etmişlerdir.⁵²

⁴⁴ Kâdî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 1144-1146.

⁴⁵ Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid, ve Membai'z-Fevâid*, c. V, s. 324.

⁴⁶ Ebû Dâvûd, Süleyman es Sicistânî, *Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb Arnavut- Muhammed Kamil Karabelli, Dârü'r-Risâleti'l-Alemiyeye, Dimeşk 2009, c. IV, s. 247; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid, ve Membai'z-Fevâid*, c. IV, s. 61.

⁴⁷ Bakara 2/195.

⁴⁸ Nisâ 4/102.

⁴⁹ Kâdî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 1194.

⁵⁰ Kâdî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 1176, 1182-1184; Akbaş, *İslâm Kelâmında Delâilü'n-Nübüvve Geleneği (Hicri V. Asır)*, s. 210-211.

⁵¹ Kâdî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 1144.

⁵² Kâdî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 1156; Akbaş, *İslâm Kelâmında Delâilü'n-Nübüvve Geleneği (Hicri V. Asır)*, s. 210-211.

Kādî Abdülcabbâr, Hz. Peygamber'in nübüvvetine karşı çıkan Hıristiyan ve mülhid tabiilerin çeşitli itirazlarına değindikten sonra bazı muarız tabiilerin de onun tavsiyelerini doğruladığına dikkat çekmektedir. Bu anlamda Kādî, Hz. Peygamber'in içkiyi yasaklaması gibi insanların uzak durması hususunda emrettiği şeylerde akli ortadan kaldıracak nitelikte zararlar taşıdığına itiraf eden tabiilerin varlığına da vurgu yapar. Nitekim bazı tabiilere göre garîzî/tabîî hararet, içki içince kuvvetlenmekte, su içince zayıflamaktadır. Bu tabiiler, akli ve düşünmeyi ortadan kaldıran içkinin yasaklamasını Hz. Peygamber'in akli ve zekâsının büyüklüğüne delâlet eden tavsiyelerinden biri olduğunu söylemişlerdir. Zira akıldan daha değerli bir şey yoktur. Akla zarar veren ve onu etkileyen her şey kötü ve pistir. Dolayısıyla sarhoşluk veren içkilerin akla verdikleri zarar, zararların ve hastalıkların en büyüğüdür. İçki içende meydana gelen mutluluk sevinç, telaşsızlık ve hafiflik aklın noksanlaşmasından kaynaklanmaktadır. Yoksa içki içen için bir iyilik ve hayır değildir. Bu nedenle onlar düşman olup onu yalanlamalarına rağmen Hz. Peygamber'i tabiilerin en büyüğü ve akıllıların en zekisi olarak nitelendirmişlerdir. Kādî'ya göre tabiilerin Hz. Peygamber'in sağlığa dair bu tavsiyeleri üzerinden onu böylesi vasıflarla nitelendirmeleri onun nübüvvetinin en önemli akli delillerindedir.⁵³

Müslümanların tıp eğitimi almalarının önemine işaret eden Kādî, böylece Tanrı'ya ve onun elçisine eleştiriler getiren bu tabiilerin ellerinden kurtulmak için Müslümanların tıbbi öğrenmeleri gerektiğini dile getirir. Böylece Müslümanlar tıp ve eczacılıkta Hıristiyan ya da mülhid bir tabibe veya eczacıya gitmek zorunda kalmayacaklardır. Bu anlamda Kādî Abdülcabbâr, tıp eğitimin lügat, nahiv ve aruz öğrenmekten daha basit olduğunu da söylerken onların kitaplarını okuyup hastaları müşahede etmekle bunun sağlanabileceğini de dile getirir. Tıp öğrenimini kelâm ilmine vâkıf olanlarla fiillerin Allah'tan olduğunu bilip ilaçların âdet mesabesinde olduğunu söyleyen Kādî'ya göre onların bazen fayda bazen zarar verdiğini bilenlerin üstlenmesi halinde Müslümanların sağlığıyla ilgili art niyet sergileyen tabiilere de ihtiyaç kalmayacaktır. Bu anlamda Müslüman tabiilere olan ihtiyacın önemine vurgu yapan Kādî Abdülcabbâr, böylece hem Müslümanlar arasında itikâdî ihtilaflar oluşturmaya çalışan hem de onların hastalıklarına yanlış tedaviler uygulayan mülhîdî tabiilerin toplum üzerindeki dinî ve tıbbî olumsuz etkilerinin ortadan kalkacağını öne sürmektedir.⁵⁴

SONUÇ

Kādî Abdülcabbâr, Hz. Peygamber'in sağlık hususundaki tavsiyelerini daha çok dönemin mülhîdî faaliyetleriyle maddeyi ezeli ve aktif gören tabiilerin Allah'a ve Hz. Peygamber'in nübüvvetine yönelik itirazları üzerinden değerlendirmiştir. Tıp birikimini bir ilim olmaktan ziyade sanat olarak nitelendiren Kādî Abdülcabbâr'ın tabiilerin iddialarını merkeze alan akli çıkarımlar yaptığı ve tıp geleneğinin beşeri bir düzlemde teşekkül ettiğine vurgu yaptığı görülmektedir. Onun aktardığı bilgiler ışığında Hıristiyan ve mülhid tabip ve eczacıların iddialarının genelinde ya Hz. Peygamber'in tavsiyelerini bir bütünlük içinde değerlendirmekten ziyade kısmi bir çerçevede ya da tavsiye ettiği şeylerin kısmi çerçeveden daha genele taşımak suretiyle değerlendirmeler yapmaları yer almaktadır. Ayrıca onların âlemin ezeliği merkezinde Müslümanların Allah ve tevhit inançlarına zarar vermek amacıyla âlemdeki çeşitli cansız varlıklara filler isnat etmek suretiyle ifsad edici faaliyetlerde bulunduğu müşahede edilmektedir. Onların bütün bu iddiaları ve faaliyetlerini akli zeminde çürütmeye çalışan Kādî'nın Hz. Peygamber'in herhangi bir tıp eğitimi görmeden bu denli isabetli ve faydalı tavsiyelerde bulunmasını, hatta bu tavsiyelerinin bazı muarız tabiiler tarafından da tasvip edilip onaylanmasının ve desteklenmesinin tesadüfî olmadığını delâil geleneği bağlamında ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir. Nitekim o, Hz. Peygamber'in sağlıkla ilgili tavsiyelerinin onun nübüvvetinin en önemli akli delilleri arasında değerlendirmiştir. Ona göre tabip ve eczacı olmayan bir kimsenin insanlara bulunduğu tavsiyelerle önemli faydalar sağlaması Hz. Peygamber'in Allah tarafından desteklendiğinin ve doğrulandığının en büyük delilidir.

⁵³ Kādî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 1180-1182.

⁵⁴ Kādî Abdülcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, s. 1164, 1166, 1168; Akbaş, *İslâm Kelâmında Delâilü'n-Nübüvve Geleneği (Hicri V. Asır)*, s. 210.

Kādî Abdülcabbâr Hz. Peygamber'in sağlığını korunması adına vahiyle de tavsiyelerde bulunduğu dikkat çekerken esas şifa verenin Allah olduğuna vurgu yapması dikkat çekicidir. Onun bu çıkarımı tıp sanatının tamamen faydasız bir birikim olduğu anlamına da gelmemektedir. Nitekim onun insanlara herhangi bir ücret almadan fayda sağlayan tabiilerin varlığına atıf yapması bu gerçeği destekler nitelikte bir tavidir. Kaldı ki Kādî Abdülcabbâr, tıp birikiminden istifade edilerek Allah'tan şifa istenmesini de tedavi sürecinin önemli bir adımı olarak telakki etmektedir. Bu anlamda o, Hz. Peygamber'in tıpla ilgili tavsiyelerinin ilahi bir yönünün olduğuna işaret ederken tıp geleneğinin tabip ve toplum nazarında tecrübe ve birikim farklılıkları arz etmesini bu ilmin beşeri bir tecrübeye bağlı olarak geliştiğine, Hz. Peygamber'in de bu birikimin üstünde tavsiyelerde bulunmasının nübüvvetini ispat edebilecek nitelikte olduğuna işaret etmektedir. Zira ona göre kullanılan bir ilacın herkeste aynı sonucu doğurmaması esas şifa verenin Allah olduğu düşüncesini teyit eden önemli bir hakikattir. Bu minvalde Kādî Abdülcabbâr'ın Hz. Peygamber'in sağlığa dair tavsiyelerini insanlar adına ilahî bir lütuf olarak gördüğünü ve Hz. Peygamber'in risâletini doğrulayan önemli bir delil olarak değerlendirdiğini söylemek gerekir.

KAYNAKÇA

- Aba, Veli, "Tıbb-ı Nebevî Bağlamında İlâhî Şifânın Kaynağı ve Değeri Üzerine Teolojik Değerlendirmeler", Akademik Siyer Dergisi, Yıl:2020, Sayı: 1, ss. 112-139.
- Akbaş, Hamdi, İslâm Kelâmında Delâilü'n-Nübüvve Geleneği (Hicri V. Asır), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm bilimleri Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi) Adana 2023, s. 209.
- Atmaca, Veli, "Tıbb-ı Nebevî Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi (Bibliyoğrafya Denemesi)", Hikmet Yurdu, 2013, C: VI, S: 11, ss. 39-74.
- Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, es-Sünenü'l-Kübrâ, thk. Muhammed Abdülkâhir Atâ, Mektebetü Dârü'l-Bâz, Mekke 1994.
- Bilgen, Osman, Tıbb-ı Nebevî Literatürü ve Tarihsel Süreç, *Uluslararası İslâm & Tıp (Tıbb-ı Nebevî) Kongresi*, 07-10 Ekim 2015, Adana 2016.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed, el-Câmi'u's-Sahîh, Dâru İbn Kesîr, Dımaşk 2002.
- Demir, Osman, "Tevlid", DİA, TDV. Yay., İstanbul 2012, c. XXXXI, ss. 38-39.
- Ebû Dâvûd, Süleyman es Sicistânî, *Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb Arnavut- Muhammed Kamil Karabelli, Dârü'r-Risâleti'l-Alemiyye, Dımeşk 2009.
- Heysemî, Ebu'l-Hasan Nureddin, Mecmau'z-Zevâid, ve Membai'z-Fevâid, thk. Hüsamettin el-Kutsî, Kahire 1994.
- <https://kuran.diyaret.gov.tr/>
- İbn Hibbân, Ebu Hâtim Muhammed, *el-İhsân fi Tagrîb Sahîhi İbn Hibbân*, thk. Şuayb Arnavut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1998.
- Kādî Abdülcabbâr, Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve, çev. M. Şerif Eroğlu-Ömer Aydın, ed. Hüseyin Hansu, TYEKB. Yay., İstanbul 2017.
- Kādî Abdülcabbâr, el-Mugnî fi Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-'Adl, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2012.
- Kandemir, Ahmet Mekin, Mu'tezilî Düşüncede Tabiat ve Nedensellik, Endülüs Yay., İstanbul 2019.
- Kutluay, İbrahim, "Tıbb-ı Nebevî'de Beslenmeye Dair İlkeler", Keşkül: Sufi Gelenek ve Hayat, 2017, sayı: 41, ss. 62-69.
- Müslim b. Haccâc, Ebu'l-Hüseyin, el-Câmiu's-Sahîh, Dâru İbn Kesîr, Dımaşk 1423/2002.

- Önal, Recep, “İslam Kelamı’nda Nübüvvet’in Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliği”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2/2 (2013), 151-178
- Pormann, Peter E., “Tıp”, DİA, TDV. Yay., İstanbul 2012, c. XXXXI, ss. 95-101.
- Topaloğlu, Bekir, “Tesbîtü Delâilü’n-Nübüvve”, DİA, TDV. Yay., İstanbul 2011, c. XXXX, ss. 535-536.
- Yavuz, Adil, “Tıbb-ı Nebevî Hadislerinin Kaynakları ve Kapsamı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Siyer Araştırmaları Dergisi*, 2020, sayı: 8, ss. 15-34.
- Yurt, Kamuran, Kâdî Abdülcebbar’da Hz. Muhammed’in Peygamberliğinin İspatı, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2022.
- Zafer, Abdul Basit, Mutezile’nin İnsan Tasavvuru, Fecr Yay., Ankara 2023.

STRUCTURED ABSTRACT

*Human's ability to fulfill the responsibilities God has offered him is a matter directly linked to his health. The human being who desires to live a long life by protecting the life entrusted to him, has struggled for this purpose with the experiences he has gained in the historical process. The human endeavor to find healing in the face of adversity/disease in order to lead a healthy life has also paved the way for the formation of an important medical tradition. Because illness is also experienced as an important, albeit negative, fact of human life. As a matter of fact, people who seek healing when they get sick have tried to maintain their health by resorting to various authorities, especially doctors. Doctors wanted to respond to his request in the center of their education and experience. The fact that they sometimes healed the sick and sometimes failed to provide any benefit led people to search for additional remedies. In this sense, it is seen that religions that address human beings also contribute to this quest of human beings in order to maintain their health, both through medical experience and through the recommendations that God has informed through prophets. It is known that the Prophet Muhammad also made various recommendations to his society in the center of the medical knowledge of the period, especially revelation, in order to protect health. While Muslims who accepted the prophethood of Prophet Muhammad took his health-related recommendations into consideration and implemented them, groups that opposed Islam and his prophethood criticized these recommendations as malicious. In the face of these criticisms, Muslim scholars gathered the Prophet's health recommendations and created a defensive corpus called *Tıbb-ı Nabawî*. It is also observed that some of the authors of the *dalâil* who wanted to prove the prophethood of Prophet Muhammad, included the narrations of the Prophet of Medicine in their works. It is noteworthy in this regard that the Mu'tazilite scholar Qadi 'Abd al-Jabbâr mentioned the Prophet's health-related recommendations within the scope of *dalâil*. Qadi 'Abd al-Jabbâr tries to prove the truth of his prophethood through his answers to the objections to the practices he recommended to his society for the protection of health and the healing of the sick. He tries to refute the objections against Islam and the prophethood of the Prophet Muhammad with various evidences while trying to evaluate the issue mostly in the center of the attitudes and behaviors doctors of Christian and Mulkhidi. In the center of the claims of his opponents, it is seen that he tried to justify the Prophet Muhammad's health-related recommendations on a more rational basis. Qadi 'Abd al-Jabbâr who deals with the issue in the center of doctors' claims about their understanding of God and the universe and their criticisms of the Prophet Muhammad's recommendations regarding medicine, strives to explain these criticisms with a more rational method. He considers the fact that the Prophet Muhammad was not a doctor or a pharmacist, yet he was so accurate or useful in his recommendations to be among the proofs of his prophethood. According to him, the fact that an illiterate prophet had positive results in all of his recommendations in a field in which he had no knowledge is one of the strongest proofs that he was supported by Allah and sent as a prophet. Qadi 'Abd al-Jabbâr justifies his opinion on this issue by the fact that medical knowledge varies according to the doctor, society and time. In this regard, he draws attention to the fact that the different competence and experience of doctors and the different medical knowledge of societies is an important reality that must be understood correctly. Therefore, it is very important that Qadi 'Abd al-Jabbâr who points out that medical knowledge can be variable and inadequate for diseases, emphasises that the Prophet Muhammad's recommendations are based on a divine basis, unlike medical knowledge, and in this respect, it is very important that he emphasises the idea that God is the main healer of the sick. According to Qadi 'Abd al-Jabbar, the practices that the Prophet Muhammad revealed to the Muslims are not only accepted as a divine favour on behalf of the people, but also as an important evidence confirming his prophethood.*